

25.04.2025

**“Əqli mülkiyyətin melodiya, harmoniya
və ritmlərinin başında yaradıcılıq durur”
mövzusunda “Dəyirmi masa”**

K.İmanov

Azərbaycan Respublikasının
Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin sədri

**Əqli mülkiyyətin melodiya, harmoniya və
ritmlərinin başında yaradıcılıq durur**

I.

İclas ÜƏMT-nin “ƏM-in harmoniya və ritmləri” şüarı altında keçirilir və bu da rəmzi mənə daşıyır. Çünki cari il ÜƏMT tərəfindən 26 aprel – “yeni səslər, üslublar və texnologiyalar yaradaraq musiqinin gələcəyini formalaşdıran, bizi əqli mülkiyyətin ritmini hiss etməyə vadar edən, istedadlı müəlliflərə, ixtiraçılara və sahibkarlara, universal musiqi dilinə ehtiram ili” kimi qeyd olunur.

Məlumdur ki, musiqili əsərin **məzmunu**, musiqinin emosional və mənə yüküdür, onun **formasını isə melodiya, harmoniya və ritmi** əhatə edən əsərin strukturudur.

Melodiya bütövlükdə qavranılan və əsas element olmaqla yadda qalan və oxunan **notlar ardıcılığıdır**.

Bir sözlə, melodiya – musiqi əsərinin eskizi, rəsmidir (amma hələ nə rəsm əsəri, nə də memarlıqdır).

Harmoniya, akkordların ardıcılığı kimi, melodiyanı ritmlə əlaqələndirir və eyni melodiya və ritmə müxtəlif harmoniyalar tətbiq edilə bilər ki, bu da musiqiyə özünəməxsus çalarlar qazandırır.

Analogiyadan istifadə edərək demək olar ki, **harmoniya faktiki olaraq artıq sadəcə bir rəsm deyil, memarlıq, arxitektura**dır.

Ritm isə musiqi strukturunun əsası olaraq, kompozisiyanın hərəkəti və dinamikasının yaradılmasını təmin edir.

Bir sözlə, ritm melodiya və harmoniyanı konkret bir tikinti materialından olan örtüyə bürüyür yəni, melodiya və harmoniya ritm sayəsində zaman və məkan daxilində hiss edilən olur.

Sual qoyaq: belə bir struktur elementi mövcuddurmu ki, ümumi əsərlə yanaşı, müstəqil şəkildə müəlliflik hüququ ilə qorunması mümkün olsun və əgər mövcuddursa, “melodiya”, “harmoniya” və “ritm” sırasından bu hansı elementdir?

Bu sual müəyyən bir müddət müzakirə mövzusu olmuşdur, melodiyanın əhəmiyyəti və vacibliyinə baxmayaraq: bəzi tədqiqatçılar, melodiyanın müstəqil olmasına əsaslanaraq, onun qorunma qabiliyyətinə malik olduğunu hesab edirdilər, çünki onun harmoniyalaşması, inkişafı və mövzunun digər şəxs tərəfindən işlənməsi, yeni bir əsərin yaranmasına gətirib çıxara bilər, lakin bu halda belə melodiya müəllifinin adı nəzərə alınmalıdır. Digər tədqiqatçılar bildirirdilər ki, melodiya müstəqil qorunma qabiliyyətinə malik olmalıdır, çünki o, digər musiqili əsərin elementləri cəlb olunmadan, müstəqil şəkildə səsləndirilə bilər, harmoniya və ritm isə müstəqil şəkildə qoruna bilməz, çünki onlar üçüncü şəxslər tərəfindən mənimsənilə bilməz və yalnız melodiya ilə birləşdikləri zaman müəlliflik hüququ ilə qorunma hüququna malik olurlar.

Bu baxış əleyhdarları hesab edirdilər ki, melodiya müstəqil müəlliflik hüququ obyektinə ola bilməz, çünki o, harmoniya və ritmdən ayrılmazdır və bu elementlərlə əlaqəsi olmadan seçilə bilməz.

Musiqi əsərində bədii obrazlar səslər vasitəsilə ifadə olunur. Səslər isə söz kimi məna konkretliyindən məhrumdur və rəngkarlıq təsviri sənətdə olduğu kimi, dünyanın fikrə edilmiş

görünən mənzərələrini əks etdirmir. Xüsusi şəkildə qurulmuş və təşkil olunmuş səslər, intonasiya təbiyyətinə malikdir və bununla da səslənən incəsənətə çevrilir. Belə ki, musiqi nə qədər gözəldirsə, bir o qədər asan mənimsənilə bilər və eyni zamanda, plagiatın müəyyən edilməsi bir o qədər çətinləşir. Ədəbiyyat əsərlərində biz məzmunu (süjet, fabula) formadan (obrazlar, dil) asanlıqla ayıra bilsək də, musiqili əsərdə bu daha çətinləşir. **Çünki musiqidə ifadəliliyin əsas komponenti olan onun melodiya, həm forması, həm də qismən məzmunu müəyyənləşdirir.** Məsələ ondadır ki, melodiya – tək səslilik şəkildə ifadə olunan musiqi fikridir.

Hazırda, müəlliflik hüququ sahəsinin müasir peşəkarları, melodiyanın müəlliflik hüquqları çərçivəsində qorunmalı olduğunu qəbul edirlər. **Və bunun səbəbi də, melodiyanın digər musiqili əsərin elementləri olmadan da müstəqil şəkildə ifa edilə bilməsinə dair eyni dərəcədə yekdil fikrin olmasıdır.**

Aranjiman, orkestrləşdirmə, variasiya – əsərin yenidən işlənilməsi hesab olunur. Yenidən işləmə, yenidən işləyən şəxsin yaradıcılıq fəaliyyətində daha geniş dəyişkənliyə imkan yaradır. Beləliklə, bu töhfədən asılı olaraq,

yenidən işlənmiş əsər ya tamamilə orijinaldan asılı, ya da ondan tam müstəqil ola bilər.

Birinci halda, əslində, orijinalın obrazlı əsası kimi melodiya təkrarlanır və onun ifadə vasitələri – musiqili dil örtüyü cüzi dəyişdirilir. İkinci halda isə yalnız müəyyən obrazlı elementlər istifadə olunur və ifadə vasitələri tamamilə dəyişir. Bu iki kənar forma arasında, aralıq yenidən işlənmə formaları mövcuddur. Birinci həll plagiatdır, ikincisi isə alınma iqtibasdır

Bir neçə söz əsərin qorunan və qorunmayan elementləri haqqında, hansılar ki, sivilistikada alman filosofu İ.G.Fihtenin konsepsiyasına əsaslanır.

İonasa görə, struktur elementləri, **hüquqi cəhətdən əhəmiyyətsiz** (mövzu, material, süjet, ideya məzmunu) və əsərin formasını təşkil edən **hüquqi cəhətdən əhəmiyyətli** hissələrə bölünür, hansılar ki, öz növbəsində **daxili** (bədi obrazlar) və **zahiri** forma elementlərinə (üslub və dil) ayrılır. Daxili forma elementlərinin, yenidən işlənməsi zamanı mənimsənilməsi mümkündür, zahiri forma elementləri isə yalnız icazəli hədlər daxilində, müəllifin və mənbənin göstərilməsi şərti ilə sitat kimi istifadə oluna bilər. İonas öz konsepsiyasında ədəbiyyat və musiqili əsərləri rəhbər tutmuşdur.

V.Y.İonasın baxışına əsasən (“Mülki hüquqda yaradıcılıq əsərləri”, M., 1972): “əgər melodiyanı musiqili əsərin ayrıca tərkib hissəsi kimi ayırmasaq, bu zaman bütün birsəslı musiqi əsərləri qorunmadan kənarda qalacaqdır.”

Hüququ baxımdan mühüm əlamət kimi, **əsin** qoruna bilən **formasına** müraciət edərkən, aşağıdakıları qeyd edək: Birincisi, **forma yaradıcı fəaliyyətin nəticəsinin qorunma qabiliyyətinə malik olan şərti kimi təfsir edilir**. İkincisi, **forma müəlliflik hüququnun qorunma predmetidir**.

Əsin forması yaradıcı fəaliyyətin nəticələrinin zahiri əksətdirmə üsuludur, qorunma qabiliyyəti şərti isə onun obyektiv ifadəsidir. (material daşıyıcıda təcəssüm olunması). Qorunma qabiliyyətinin digər bir əlaməti isə əsərdə yaradıcı tərkibin mövcudluğudur. Lakin hər bir milli qanunvericiliklərdə bu əlamət mütləq tələb kimi keçmir. Məsələn, məhkəmə presedent hüququna əsaslanan ABŞ-ın müəlliflik hüququ qanunvericiliyində, əsin qorunma qabiliyyətinə malik olmasının şərti kimi, ikinci mütləq əlamət onun orijinallığı qəbul edilir.

Əsin orijinallığını anlamaq və müəyyən etmək üçün iki meyar mövcuddur: "əsər, surət deyil və minimal səviyyədə yaradıcılıq elementini

ehtiva etməlidir. Lakin, əsərdə yaradıcı səviyyənin minimal həddinin nə olduğu göstərilmir.”

İngiltərə qanunvericiliyi “orijinallıq” anlayışının əsas meyarı kimi, “kifayət qədər əmək”, ustalıq və mühakimə terminlərindən istifadə edir. Burada isə qeyri-müəyyənliklər yaranır, çünki əməyin kifayət qədər həcmi və ustalıq səviyyəsinin müəyyən edilməsi ilə bağlı göstərişlər mövcud deyildir.

Fransanın Əqli Mülkiyyət Məcəlləsində “yaradıcı əsər” termini “mənəvi yaradıcılıq əsəri” kimi təsbit edilsədə, onun müəyyən edilməsi üçün meyar göstərilmir.

Rusiyada, hələ sovet dövründə V.Y. İonas “Müəlliflik hüququ və məhkəmə təcrübəsində yaradıcılıq meyarı” adlı fundamental əsərində, obyektiv meyarlardan irəli gələn yaradıcılığa dair öz baxışını əsaslandırırmışdır.

Bununla yanaşı, subyektiv yanaşmanın tərəfdarları (V.A. Dozortsev, A.V. Nesterov), əsərin unikalılığını və təkrarsızlığını obyektiv sübutlarla təsdiqləməyə ehtiyac olmadığı fikri irəli sürürdülər, çünki mövqeylərinə əsasən hər bir düşüncə prosesi subyektivdir.

Musiqili əsərin obyektiv formasının müəyyən edilmiş elementləri ilə bağlı əvvəlki təhlildən **əsas nəticələri** çıxaraq:

1. Doktrina və məhkəmə təcrübəsində qəbul edilən daxili strukturun üç elementi- melodiya, harmoniya və ritm arasından yalnız melodiya müstəqil qorunma qabiliyyətinə malik ola bilər.

2. Harmoniya və ritm melodiya ilə müqayisədə subsidiar, yəni köməkçi (ehtiyat) xarakter daşıyır. Yəni zərurət yarandıqda, müəlliflik hüququ qanunvericiliyinin melodiya ilə bağlı tətbiq olunan normaları harmoniya və ritmə də tətbiq oluna bilər, yəni əsərin işlənmə səviyyəsi ilə bağlı oxşarlıqların və nəticələrin müqayisəli təhlilində, plagiat və ya yol verilən səviyyədə götürülməsi (alınması) zamanı obyektin müstəqilliyinin qorunması .

Həqiqətən törəmə əsər müəyyən məhsulun yenidən işlənməsidir, törəmə əsərin “diapazonu” isə tamamilə yeni müstəqil əsərdən adi plagiata qədər uzanır.

II.

Sivilistik (mülki hüquq) doktrina yaradıcılığın müəyyən olunmasında iki yanaşma– **subyektiv** və **obyektiv** yanaşmaları nəzərdə tutur.

Birinci halda, yaradıcılığa dair tələb müəllifin əməyinə, onun əqli fəaliyyət nəticəsində öz şəxsiyyətini və fərdiliyini əks etdirməsinə yönəlir (subyektiv yanaşma).

İkinci halda isə diqqət müəllifin subyektiv-yaradıcı fəaliyyətinə deyil, əqli fəaliyyət nəticəsinin özünün yaradıcı xarakterinə yönəlir (obyektiv yanaşma).

Eyni zamanda, “yaradıcı əmək” (“yaradıcı fəaliyyət”) anlayışı müəyyən olunmur.

Qəbul olunub ki, müəllifin yaradıcı əməyi vasitəsilə yaradılan əqli fəaliyyət nəticəsinin müəllifi kimi, yalnız əsərlər, ifalar, ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, eləcə də seleksiya nailiyyətləri və inteqral mikrosxem topologiyalarının müəllifləri hesab olunur (yəni şəxsi mənəvi hüquqlara olan ƏM obyektləri)

Yeniliyin və/və ya orijinallığın olmaması müəllif əsərinin yaradıcı olmadığını hesab etmək üçün əsas sayıla bilməz və bununla da əsərin müəlliflik hüququnun obyektı olmamasına səbəb olmamalıdır.

Beləliklə, konseptual baxımdan “yaradıcı əmək” meyarı “yenilik”, “orijinallıq” meyarları ilə qarşılaşdırılmır, əksinə, bu meyarlar (işlənmədiyi halda) onları tamamlayır və əvəz edir.

Qeyd olunanlar “yaradıcı əmək” ilə “orijinallıq” meyarlarının qarşılıqlı əlaqəsi zamanı, müəlliflik hüququna aid olur, patent hüququnda isə “yaradıcı əmək” və “yenilik” meyarlarının qarşılıqlı əlaqəsi yeganə meyar deyil və yalnız digər bir

meyar olan “ixtira səviyyəsi” nəzərə alındıqda baxılır.

Yaradıcı əməyinin qorunmasını ən bariz şəkildə əks etdirən sistemlər olan **müəlliflik və patent hüququnda yaradıcılığın ümumi və fərqli cəhətlərinin nədən ibarətdir?**

Müəlliflik hüququnda (formanın qorunması) “yenilik” meyarı tamamilə “yaradıcılıq” meyarı tərəfindən əhatə olunur və müstəqil qoruma kriteriyası kimi hesab edilməsi artıqdır. Yaradıcılıq meyarı isə “orijinallıq” meyarına gətirilə bilər və orijinallıq meyarı öz növbəsində “yenilik” meyarı ilə sinonimikdir.

Patent hüququnda (məzmunun qorunması) isə “yenilik” meyarı zəruridir, çünki müxtəlif şəxslərin tədqiqat nəticələrinin obyektiv şəkildə üst-üstə düşməsi mümkündür.

Bu zaman “yenilik” və “orijinallıq” sinonim deyil. Orijinallıq yenilikdən asılı deyil, çünki orijinal heç də həmişə yeni deyil.

Sual yaranır, ƏM obyektindən əmələ gələn qeyri-maddi olan ƏFN üçün forma nə deməkdir.

Burada ƏM obyektlərinin dualizmi işə düşür. Və buna əsasən qeyri-maddi ƏFN-nə qorunma yalnız obyektivləşdirilmədə, yəni materiallaşdırılmada verilir, çünki qeyri-maddi obyektin formasını və xüsusən də müəllif hüququnun əsaslandığı zahiri forması təsəvvür etmək (təqdim etmək) qeyri-korrektidir.

Buradan belə çıxır ki, ƏM obyektı qeyri-maddi olmaqla həm də maddi xarakter daşımalıdır. Nəticə etibarı ilə əgər müəllif hüququnun deyilsə, forması olmayan qeyri-maddi obyektlər hansı hüquqların obyektı ola bilər?

Bu cür mülki hüquqların olmaması səbəbindən aydınlaşdırma tələb olunur. Beləliklə, bu obyektlərin dualizminə əsaslanaraq, qeyri-maddi məzmun və maddi formanın sintezini güman edə bilərik. Başqa sözlə, maddi daşıyıcı sadəcə bir təbəqədir, intellektual ideanın ifadə formasıdır, hərçənd ki, ƏM obyektinin mahiyyəti ideal olaraq qalır. Məsələn, tədqiq olunan musiqi əsərlərini götürək.

Müasir rəqəmsal formatları nəzərə almaqla musiqi, yəni musiqi əsəri öncədən qeyri-materialdır. Musiqini daşıyıcıya (kağız üzərində notlar və ya fayl) köçürdükdən sonra musiqi yazısı materiallaşır (maddiləşir). Heç bir maddi fiksasiya-ən azı elektron formada- olmadan, əsər başqaları tərəfindən qəbul edilə bilməz və nəticə etibarı ilə surəti çıxarıla bilməz, bu isə o deməkdir ki, onu hüquqlarla qorumaq mənasız görünür.

Əsərin sırf formasına görə qorunmasına tənqidi münasibəti doğuran da məhz budur. (R.A.Budnik, E.P.Qavrilov, M.A.Rojkova, A.B.Yermakov, R.M. Morxat və b.)

Tədqiqatçıların fikrincə, forma və məzmunla bölünmə özünü tükəndirib və uydurma olmasa da, süni xarakter daşıyır.

Hələ İonas tərəfindən irəli sürülən "hüquqi əhəmiyyətli" və "hüquqi cəhətdən laqeyd" elementləri əsərin əsas kimi götürülməsi təklif olunur, bununla belə, bu elementlər hər hansı bir əsərin strukturunda tutduqları yerdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Musiqidə rolunu kifayət qədər nəzərə çarpan süni intellekt haqqında bir neçə kəlmə.

Süni intellekt texnologiyaları bəşəriyyət tarixinin ən böyük nailiyyətlərindən biridir.

Hazırda süni intellektin geniş şəkildə tətbiqi **vacib, lakin mübahisəli** suallar doğurur.

1.Hazırda hüquqi baxımdan iki tip əsər və onların yaradıcıları mövcuddur:

- süni intellektin köməkliyi, yəni insan iştirakı ilə yaradılan əsərlər – qeyri-avtonom süni intellekt (müəllif – hüquqlara malik şəxs);

- süni intellekt tərəfindən, yəni insanın faktiki iştirakı olmadan yaradılan əsərlər –avtonom süni intellekt (burada hüquqi baxımdan müəllif mövcuddur, lakin faktiki olaraq yoxdur və hətta ƏFN-in hüquqobyektliyi qəbul edilsə belə, hüquqsubyektliyi mövcud deyildir).

2. Əsas problem nədən ibarətdir?

Əksər yurisdiksiyalarda, o cümlədən MDB ölkələrində müəlliflik hüququnun subyekti insan hesab olunur. Buna görə də, süni intellekt tərəfindən yaradılmış əqli fəaliyyətin nəticələri müəllif-insan tərəfindən yaradılmadığı üçün müəlliflik hüququnun obyektı sayıla bilməz.

Burada şəxsin əsərin müəllifi kimi tanınması üçün əsas meyar insanın yaradıcı əməyinin olması qəbul olunur. **“Yaradıcılıq anlayışı süni intellekt tərəfindən yaradılmış əsərə”** aid edilə bilərmi? Bu, vacib bir sualdır.

Bununla belə dünya üzrə mövcud tendensiya ondan ibarətdir ki, süni intellekt tərəfindən yaradılmış əsərlər yalnız kifayət qədər insan töhfəsi olduqda qorunur. Avtonom süni intellekt nəticəsində isə, hüquqlar ya yaranmır, ya da prosesin təşkili ilə məşğul olan şəxsə aid edilir. (Böyük Britaniya). Başqa sözlə, süni intellektin ƏFN-i yaradıcı kimi, süni intellektin özü isə yaradıcı kimi qəbul edilmir.

3. Süni intellektin hüquqisubyektliliyi ilə bağlı məsələ daha mürəkkəbdir.

Əksər ölkələrin məhkəmə təcrübəsi yekdilliklə belə qənaətə gəlir ki, süni intellekt **müstəqil şəkildə** müəllif və ya ixtiraçı statusuna malik ola bilməz. Bu isə o halda belə keçərlidir ki,

ümumi hüquq sisteminə malik ölkələrdə məhkəmə təcrübəsi (presedentlər), iqtisadi baxımdan daha sürətli və səmərəli olmaqla, sonradan kontinental hüquq sisteminə malik ölkələrin qanunvericiliyinə daxil edilə bilinəcək çevik həllər təqdim edir. Məhkəmələrin fikrincə, yanaşmanın dəyişməsi yalnız **qanunvericiliyin dəyişdirilməsi yolu** ilə mümkündür.

Nəticə: 2025-ci ilin əvvəlinə olan vəziyyətə əsasən, heç bir böyük yurisdiksiyada süni intellekt əqli mülkiyyət sahəsində müstəqil hüquq sahibi (yəni, müstəqil müəllif və ya ixtiraçı) olaraq tanınmayıb.

ÜƏMT: 2019-cu ildən etibarən “Conversation on IP and AI” adlı geniş miqyaslı beynəlxalq müzakirələr aparılır. Burada bir çox fikir səsləndirilib — status-kvonun qorunması, ictimai varidata keçməsi, süni intellektə nəzarət edən şəxslərin hüquqlarının tanınmasından tutmuş, daha radikal yanaşmalara qədər, məsələn, xüsusi qorunma rejiminə malik yeni növ məhdud hüquqların tətbiqi kimi (süni intellekt və ya əlaqəli hüquqlar tərəfindən əldə edilən verilənlər və ya əqli fəaliyyət nəticələri üzrə sui-generis). Lakin **bu təkliflərin hamısı konsepsiya səviyyədədir**. Bir sözlə, süni intellektə “müəllif” statusunun verilməsi hələki tezdir. Belə ki, **global şəkildə**

razılaşdırılmış yanaşmaya ehtiyac vardır: çünki bir ölkədə süni intellektin əqli mülkiyyət subyekti kimi tanınması, transsərhəd qorunmasına təsir göstərir. (əgər hər hansı bir yurisdiksiya bu addımı atarsa, İttifaqın digər yurisdiksiyalarında qeyri-müəyyənlik yaranacaqdır).

Aİ: irəliləyiş var, lakin bu ayrı məsələdir.

Nəticələr. Hazırkı dövrə qədər heç bir dövlət qanunvericiliyində süni intellektin müəllif və ya ixtiraçı hüquqlarına malik subyekt kimi tanınmasını nəzərdə tutan dəyişiklik etməmişdir. Sistem de-fakto olaraq antroposentrik yanaşmanı qoruyub saxlayır - yaradıcı və ya ixtiraçı kimi yalnız insan tanınır.

Qanunvericilər **ehtiyatlı mövqe** tuturlar – müxtəlif “təkmilləşdirmə” təklifləri irəli sürülür, lakin bu halda belə süni intellekt insan əlində bir alət olaraq çıxış edir.

Həllin mürəkkəbliyi ondan ibarətdir ki, bu, təkcə hüquqi deyil, eyni zamanda fəlsəfi, etik-iqtisadi bir problemdir.

5. Dərin fəlsəfi-hüquqi, etik və ontoloji problemlər mövcuddur. Söhbət təkcə qüvvədə olan qanunvericilik mətnlərindən qanunun hər nöqtəsi deyil, həm də aşağıdakı məsələlərdən gedir:

– kim və ya nə hüquq daşıyıcısı statusuna layiq ola bilər;

–hüquqi və mənəvi mənada “şəxsiyyəti” hansı meyarlarla müəyyən edirik;

–hüquq fəlsəfəsi mövqeyindən, süni intellektin təbiəti onu hüquq subyekti kimi hesab etməyə imkan verirmi?

–etika mövqeyindən, düşünən maşınların mənəvi statusu nədən ibarətdir?

–ontologiya mövqeyindən – süni intellektin varlığı necədir, subyekt kateqoriyasına daxil edilməsi üçün avtonomluq və “şüurluluq” səviyyəsi yetərlidirmi? və s.

6.Perspektivlər.

Beynəlxalq və regional Avrasiya konfranslarında və forumlarında səsləndirdiyim fikirlərə qayıdıram. Həmin çıxışların materialları çap olunmuş kitablar və broşürlərdə öz əksini tapır.

- “work-for-hire” kimi ənənəvi doktrinalara əsaslanaraq, insan iştirakı ilə yaradılan əqli fəaliyyət nəticələrinə dair hüquqi qorunmanın təmin edilməsi mümkündürmü?

- nəticənin yaranması zamanı onun yaradıcı töhfə dərəcəsi və xarakterindən asılı olmayaraq yaradılmış nəticələrə görə insana hüquqlar verilməlidirmi? İnsan iştirakı olmadan yaradılan

obyektlərin hüquqi qorunmasına, onların əqli mülkiyyət obyektləri kimi tanınmasının mümkünlüyünə, xüsusən də, hüquq-subyektivliyin məsələlərində, o cümlədən, subyektin olmamasının qəbul edilməsi məsələlərinə gəlincə isə, burada qızğın müzakirələr aparılır.

- biz mütəxəssislərin fikri ilə razıyıq ki, “əqli mülkiyyət hüquqlarının ənənəvi kateqoriyalarından kənara çıxan data siniflərinə münasibətdə mülkiyyət hüquqlarının müəyyən dərəcədə yenidən bölüşdürülməsi qaçılmaz görünür.”

ƏM-in inkişafındakı müasir tendensiya göstərir ki, rəqəmsal innovasiya təkcə inkişaf etmir (dünyada verilmiş patentlərin üçdə biri), eyni zamanda sənaye ilə birləşir, aparat və proqram təminatı arasındakı sərhəddə isə silinir. Burada xüsusi rol generativ süni intellekt oynayır.

Beləliklə, biz hesab edirik ki, təkamül edən süni intellekt gələcəkdə “əşyalar” və “şəxslər” arasında “üçüncü kateqoriya” olacaqdır.

7. Hazırda süni intellektin yaradıcı mümkünlüyünə dair vahid yanaşmanın olmamasına baxmayaraq, zaman keçdikcə elə bir mərhələ yarana bilər ki, yaradıcılar, sahiblər və istifadəçilər arasında hüquqların bölüşdürülməsi ilə süni intellekt müəllifliyi üzrə verilmiş iddia

sənədləri də qəbul olunsun, növbəti mərhələdə isə süni intellektin özünün hüquqsubyektliyi də mümkün ola bilər. Bu baxımdan, bizim fikrimizcə, qeyri-yaradıcı verilənlər bazasının qorunması və hüquqların “elektron şəxsə” verilməsi, eləcə də əlaqəli hüquq mexanizminin istifadəsi ilə analogi olan, sui-generis qorunma mexanizmi olduqca əlverişlidir. Bizim mövqeyimiz ondan ibarətdir ki, süni intellektin hüquqi tanınması prinsip etibarilə qeyri-mümkün deyil və əminlik ki, hüquq sistemi təkamül edərək yeni, qeyri-ənənəvi subyektləri də əhatə edəcəkdir.

Ümumilikdə, biz süni intellektin yalnız insan tərəfindən daxil edilmiş məlumatları və obrazları təkrarladığı və buna görə də təxəyyül qabiliyyətindən məhrum olduğu fikri ilə tam şəkildə razı deyilik. Çünki insan–müəllif də öz əsərlərini mövcud olan obrazların təsiri altında yaradır. “Yaradıcılıq” anlayışının dəqiq tərfi olmadığından, kompromis kimi “əqli əmək” (fəaliyyət) terminindən istifadəni təklif etmək olar. Məsələn, ABŞ-da müəllif dedikdə, hər hansı bir obyektə öz əqli əməyi vasitəsilə dəyişiklik edən, ilk dəfə aranjeman və ya kompilyasiya yaradan şəxs başa düşülür.

Bizim mövqeyimiz ondan ibarətdir ki, süni intellektin əsər yaradılmasında olan yaradıcı

töhfəsini qəbul etmək daha məntiqli və pragmatikdir. Çünki bu halda biz qanunvericiliyə cüzi dəyişikliklər etməklə bu cür əsərləri mülki dövriyyəyə daxil edə bilərik.

Qanunvericilər süni intellektin tətbiqinə görə məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi yolunu tutduqları üçün (süni intellekt məhsullarına dair qanunlar, risklərin sığortalanması, xüsusi lisenziyalaşdırma rejimləri və s.), ilkin mərhələdə süni intellekt tamhüquqlu “elektron şəxs” kimi tanınmasa da, uzaq perspektivdə, süni intellektin iqtisadiyyatda daha fəal iştirakı şəraitində, bu məsələyə yenidən baxılması və süni intellektə tam hüquqsubyektliliyi statusunun verilməsi mümkün ola bilər.

Qeyd etmək istərdim ki, sui-generis qorunma rejiminin və ya əlaqəli hüquq mexanizminin tətbiqi, süni intellekt üzrə praktiki olaraq sıfırdan (süni intellekt-obyekt) məhdud səviyyəyə (konkret hüquqi hərəkətlər üzrə) və nəzəri cəhətdən demək olar ki, tam səviyyəyə qədər (süni intellekt şəxsiyyət xüsusiyyətlərini əldə etdikdə) mərhələli hüquqsubyektliliyi səviyyələrinin tətbiqi ilə tamamilə mümkündür. Bir sözlə, biz süni intellektin ƏFN-nin yaradıcılıq (və bu artıq belədir) və süni intellekti yaradıcı statusunda tanıyırıq mı (və bu gözləniləndir): bütün bunlar fəlsəfi-ontoloji

müzakirələrdən və bizi – insanları hüquq subyektinə edən xüsusiyyətlərin (biologiya, şüur, ağıl, və ya sosial zərurət) yenidən dərkedilməsindən eləcə də, süni intellekt texnologiyalarının özünü necə göstərəcəyindən asılıdır.

Diqqətinizə görə minnətdaram.